

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 7/2020

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Маленко О. О., д-р філол. наук, проф. (Харків) (головний редактор)
- Голобородько К. Ю., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Єрмоленко С. Я., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Лисиченко Л. А., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Кравець Л. В., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Новиков А. О., д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- Юр'єва К. А., д-р. пед. наук, проф. (Харків)
- Богданова І. Є., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Борисов В. А., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Нестеренко Н. П., канд. пед. наук, доц. (Харків)
- Руденко С. М., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Умрихіна Л. В., канд. філол. наук, доц. (Харків) (заступник головного редактора)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- Нелюба А. М., д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- Степаненко М. І., д-р філол. наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Ухвалила вчена рада українського мовно-літературного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 4 від 26 жовтня 2020 року)

У 41 Український світ у наукових парадигмах: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2020. — Вип. 7. — 211, [1] с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

Ольга Ткач, Дар'я Єршова

НАЗВИ СЛОБОЖАНЬСЬКОГО ОДЯГУ ТА ВЗУТТЯ ЯК ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ СКЛАДНИК
ТЕКСТІВ Г. Ф. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА 100

Яна Василенко

СЛОВО, ФРАЗА, ТЕКСТ З «ІНШОКРАЄВОЮ» СЕМАНТИКОЮ. УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ
АСПЕКТ 105

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ 116

Ярослав Голобородько

АРОН КОПШТЕЙН: ХЕДЛАЙНЕР МОЛОДОЇ ПОЕЗІЇ 1930-Х (МАРКЕРИ СОЦІУМНОЇ,
ХУДОЖНЬОЇ ТА ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ) 117

Анатолій Новиков

ДОВЖЕНКО Й ХАРКІВ 130

Оксана Румянцева-Лахтіна

СИМВОЛІКА СІМЕЙНОЇ САГИ «ВОЛИНЬ» У. САМЧУКА В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКОЇ
ЧАСОПРОСТОРОВОЇ ВЕРТИКАЛІ 137

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ 144

Олена Садох, Наталія Варич

ОСВІТНЯ САМОДОСТАТНІСТЬ, АБО ШКОЛА НАВПАКИ 145

РЕЦЕНЗІЇ 149

Наталя Щербакова

ПРО УКРАЇНСЬКІ ПРИЗВИЩА Й НЕ ТІЛЬКИ 150

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДІ 153

Надія Баско

МІСЦЕ І РОЛЬ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА
«ЗАЛИШЕНЕЦЬ. ЧОРНИЙ ВОРОН» 154

Ірина Біловол

ТВОРЧИСТЬ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СЕНТИМЕНТАЛІЗМУ 155

Влада Бірюкова, Катерина Корнієць

ЛОГОПЕДИЧНИЙ ТЕКСТ ЯК АКТИВІЗАТОР ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТИНИ . . . 158

Ельвіра Готовицька

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕОЛОГІЗМІВ ЗІ СФЕРИ МОДНОЇ
ІНДУСТРІЇ 160

ЛІТЕРАТУРА

1. Безручко О. Олександр Довженко: розсекречені документи спецслужб. К.: Сучасний письменник, 2008. С. 9–10.
2. Гончар О. Т. Щоденники: У 3-х т. 2-ге вид. випр. і доп. К.: Веселка, 2008. Т. 3. 646 с.
3. Довженко без гриму: Листи, спогади, архівні знахідки. К.: КОМОРА, 2014. 472 с.
4. Довженко О. П. Щоденникові записи, 1939–1956 [Дневниковые записи]. Харків: Фоліо, 2013. 879 с.
5. Марочко В. І. Зачарований Десною: Історичний портрет Олександра Довженка. К.: Києво-Могилянська академія, 2006. 285 с.
6. Корогодський Р. Довженко в полоні: розвідки та есеї про майстра. К.: Гелікон, 2000. 348 с.
7. Новиков А. О. (2014), Гриневич В. Й., Привалова С. П. та ін. Вивчення творчості Олександра Довженка в школі / за ред. проф. А. О. Новикова. Харків: Основа, 2014. 144 с.
8. Новиков А. (2016), Троша Н., Максимчук-Макаренко С. Літературні пріоритети Олександра Довженка: монографія / за ред. проф. А. О. Новикова. Суми: Видавництво Вінниченка Миколи Дмитровича, 2016. 212 с.
9. Полум'яне життя. Спогади про Олександра Довженка. К.: Дніпро, 1973. 720 с.
10. Попик В. Під софітами ВЧК-ДПУ-НКВС-НКДБ-КДБ. Документальна оповідь за матеріалами архівної справи на Довженка Олександра Петровича. Дніпро. 1995. № 9–10. С. 21–59.

УДК УДК 821.161.2

Оксана Румянцева-Лактіна

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

СИМВОЛІКА СІМЕЙНОЇ САГИ «ВОЛИНЬ» У. САМЧУКА В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКОЇ ЧАСОПРОСТОРОВОЇ ВЕРТИКАЛІ

У статті досліджуються жанрово-стильові особливості сімейної саги У. Самчука «Волинь», зокрема, символіка роману в контексті сакрального й профанного кризь призму філософської часопросторової вертикалі.

Ключові слова: сімейна сага, сімейна хроніка, сакральне, профанне, часопросторова вертикаль.

Oksana Rumjantceva-Lahtina

SYMBOLISM OF THE FAMILY SAGA "VOLYN" BY U. SAMCHUK IN THE CONTEXT OF THE PHILOSOPHICAL SPACE-TIME VERTICAL

The article examines the genre and stylistic features of U. Samchuk's family saga «Volyn», in particular, the symbolism of the novel in the context of the sacred and ordinary through the prism of the philosophical space-time vertical.

Key words: family saga, family chronicle, sacred, desecrated, space-time vertical.

Еволюція сімейного роману в українській літературі у ХХ столітті потребує аналізу його жанрових модифікацій та виокремлення жанрових домінант. Усі елементи, які входять до складу цього жанру, тією чи тією мірою беруть участь у створенні художнього образу дійсності. Жанроутворювальні елементи несуть структурну та організаційну функцію і дозволяють визначити такі елементи, як часові площини, філософський аспект, соціальні проблеми, що виступають неначе «каркасом» формування певного жанру.

Дослідження сімейних романів української літератури здійснюється в більшості випадків на матеріалі творів ХХ і ХХІ століття, бо розквіт жанру сімейного роману в українській літературі досягає апогею лише в цей час (В. Шевчук «Тіні зникомі», В. Лис «Століття Якова» і «Соло для Соломії», М. Матіос «Солодка Даруся», О. Забужко «Музей покинутих секретів» та інші). Важливими в розвитку цього жанру є трансформації сімейного роману, що можна спостерігати на прикладі творів початку й середини ХХ століття (романи І. Франка «Петрій і Добуцуки», У. Самчука «Волинь» і «Марія»), коли субжанрами (модифікаціями) сімейного роману стають *сімейна сага й сімейна хроніка*.

Науковці визначають ряд ключових ознак сімейної саги: епопейність і поліфонічний динамізм зображувальних історичних подій, розширення меж діяльності персонажів, уведення тематики генеалогії. Принципово відрізняється сімейна сага від сімейного роману розширенням оповіді, епохальним хронотопом. Сімейна хроніка характеризується осмисленням долі приватної особи, причому орієнтирами на життєвому шляху героя стають, як правило, не історичні чи соціальні події, а моральність роду, його духовні цінності [Джоєєва].

Зразком української сімейної саги вважають роман-трилогію Уласа Самчука «Волинь». В. Шевчук визначає роман як «волинську сагу», бо не можливо не помітити певну спорідненість Самчукової «Волині» з давньоісландським епосом, цей роман суголосний із родинними сагами, що мали вагомий вплив на європейську літературу кінця ХІХ — середини ХХ ст. (Р. Роллан, К. Гамсун, В. Реймонт, Т. Манн, Дж. Голсуорсі) [Шевчук, с. 3].

В Україні ім'я письменника, його творчість були надовго, майже на півстоліття, забуті. Твори його тривалий час в Україні не видавалися, а ті, що були опубліковані, читалися й трактувалися по-різному. Улас Самчук — обдарований прозаїк та публіцист, творчість якого привертала увагу літературознавців як в Україні, так і за її межами, але деякі розвідки мають надто узагальнений характер або зосереджуються на соціальній чи національній проблематиці.

Однак з огляду на великий обсяг творчого доробку письменника, на ознайомлювальний та описовий характер багатьох досліджень, на зосередженість науковців переважно на ідеологічно-змістових особливостях творів У. Самчука, можна говорити про те, що в літературознавчих студіях до сьогодні не досліджені окремі аспекти (насамперед — жанрово-стильові особливості, поетика, символіка сімейних романів «Волинь» і «Марія»), що зумовлює необхідність поглибленого й системного вивчення особливостей вищезазначеного жанру на прикладі художньої творчості письменника.

Дослідження художньої прози У. Самчука стало об'єктом вивчення сучасних науковців — С. Бородіци, І. Бурлакової, М. Гона, М. Жулинського, Ю. Мариненка, С. Пінчука, Я. Поліщука та інших. Світоглядну та художньо-естетичну парадигму творів Уласа Самчука досліджували науковці О. Веретюк, М. Гон, Р. Гром'як, Н. Лисенко, Р. Мовчан, С. Пінчук, Я. Поліщук, М. Ткачук за принципом герменевтичної деканонізації (текст як першооснова аналізу поетики вираження авторської свідомості Самчука й проявленого в ньому «життєвого світу»).

Мета статті — виявити жанрово-стильові домінанти сімейної саги «Волинь» У. Самчука як субжанру сімейного роману в українській літературі початку ХХ століття, дослідити образність, поетику та сакральні образи-символи, які є катализаторами зображувальної епохи, з'ясувати особливості символіки онтологічних, антропологічних та профанних «кодів» сімейної саги крізь призму філософського розуміння часопросторової вертикалі художнього твору.

Вершиною творчості письменника, художнім літописом української історії ХХ століття є роман-трилогія «Волинь» Уласа Самчука — «Куди тече та річка», «Війна і революція», «Батько і син». Селянська сімейна сага Уласа Самчука — це широке епічне полотно про життя волинян у першій третині ХХ століття, у якому відтворено духовні аспекти та історію родини Довбенків у зображенні минулого, сьогодення та майбутнього всієї родини. Роман є своєрідним гімном Волині, що оспіває селянську працю, любов до землі, сімейні цінності української нації.

Саме «волинською сагою» У. Самчук заявив про себе як майстер розлогого епічного мислення, що володіє талантом бачити не лише долю окремо взятої людської особистості, а й цілого народу; як філософ, котрий шукає відповіді на питання історичного призначення українського народу, репрезентує найважливіші духовні цінності, що визначають глибинний рівень ментальності нації й підвалини гуманізму. У полі зору митця — становлення національної свідомості волинського селянина у вирі бурхливих подій Першої світової війни, революції, проголошення УНР, польської окупації. Герої сімейної саги «Волинь», покоління Довбенків, увиразнюють життєву позицію пересічного українця: ставлення людини до землі, праці — найважливіші критерії оцінки людини.

Засвоївши і трансформували досвід європейської літератури, зокрема розвиток характерів і подій у великих формах Романа Роллана, Джона Голсуорсі, Мартендю Гара, Улас Самчук розвиває жанр у душі національних традицій, створюючи сімейні романи на тлі складних історичних подій на зламі тисячоліть і складних обставин в українському суспільстві.

Спробуємо розшифрувати символи роману «Волинь», що в герменевтичному колі Самчукового світобачення зумовлені цілісним розумінням світу, пізнанням самого себе, історії роду та народу, розкрити ціннісні орієнтири персонажів, зображені письменником крізь призму часопросторової вертикалі.

Символіка — поняття загальнолюдське, але попри універсальність символічних кодів, має й національно-культурну специфіку, зумовлену низкою зовнішніх і внутрішніх факторів. Етимологічно слово *символ* бере початок від грецького іменника *symbolon*, що означає *знак, прикмета*. Таке тлумачення свідчить про те, що у свідомості людини навколишній світ сприймався не лише у видимих формах, але й порівнювався, уподібнювався певним явищам, предметам, які її оточували. Власне, у символі відображено певні уявлення, почуття, думки, ідеї народу. Символіка, як поняття етногенетичне, допомагає нам зрозуміти спосіб мислення нашої нації, моральні, духовні, етичні й естетичні ідеали. В. Кононенко, зокрема, підкреслює, що морально-етичні ідеали, передані через символи, часто набувають яскраво вираженого національного характеру, адже «саме в символах нерідко відбиваються народні традиції, звичаї, обряди, вірування тощо, а зрештою, і національні риси характеру, рівень національної свідомості. Словесна символіка народу виступає важливим чинником творення національно-культурної картини світу; навіть індивідуальні символи, характерні для художньо-творчого осмислення дійсності, звичайно зумовлені особливостями національного мовного типу, мовної особистості» [Кононенко, с. 31].

З давніх-давен з вертикаллю трьох світів (поняттями підземне — низьке, високе — небесне, земне — людське, буденне) пов'язані вірування й сподівання. Часопросторова вертикаль художнього твору як вертикаль філософська й вертикаль трьох світів — небесного, земного і підземного, є основою людських поривань і гріхів: вертикаль вгору пов'язана з нескінченністю й необмеженістю, вертикаль вниз — зі смертю плоті й муками. Земля ж — простір, де можуть жити й боротися істоти, що потрапляють як до небесного царства, так і до підземного [Копистянська, с. 115].

Філософія Уласа Самчука як відданого рідній землі українця, органічно впливає з самого буття й відтворена в тексті сімейної саги «Волинь». На джерела формування світогляду та світовідтворення письменника впливають декілька чинників. Паростки свідомості передусім пов'язані з розумінням Роду як сакрального «центру» й архетипами Батька, Матері. Саме так зароджується автентичне світоуявлення. У мемуарах Улас Самчук згадував, що «раціонально заложений», батько заклав основи мислення, мати — «мрійниця, неграмотний філософ серця. Безпосередній шматок чистої природи в душі і тілі, що могла жити з ласки сонця і щедроти землі, як кожна ластівка» [Самчук, т. 1, с. 304].

Перша частина трилогії «Волинь», «Куди тече та річка», починається з іділічної картини людської праці в колі родини: обробка землі, випікання хліба, випас худоби, що характерне для сагового хронотопу: «Батько корчує пні за лісом на вирубі — гейби не заважали на тому шматку такого дорогого поля» [Самчук, т. 1, с. 6]. Початок тексту, його розгортання й кульмінація мають аксіологічне навантаження: батько корчує пні — мати пішла до млина — Василь корови пасе — «хіба та дітвора всидить вам вдома» — фіксує два орієнтири: йдеться про родинне коло і працю на землі. Реалістичну характеристику батька посилено міфологічно-антропологічною: «Зросту Матвій великого... Постає його потужна, міцно збудована, «яких сьогодні вже немає». Робота в його руках горить. Ступить — земля гнеться. Ударить кулаком — довбні не треба. Дуб дубом мужик» [Самчук, т. 1, с. 18]. Образ батька, Матвія Довбенка, родоначальника, постає у творі монументальним і непохитним. Він і сам, наче дуб-велетень: «Здається, він далеко серед широкого поля вкопався в землю і головою торкається хмари» [Самчук, т. 1, с. 571].

Домінанти топосу Матвія — рідний хутір (земля), у яку він неначе вростає корінням, його духовний простір — небо (Всесвіт), до якого він намагається доторкнутися. Людина, яка обробляє землю, одразу підноситься до неба, стає ближчою до Бога, бо, на думку М. Еліаде, небо символізує трансцендентність, міць і непохитність уже внаслідок свого місцезнаходження [Еліаде, с. 51]. Так само ґрунтовно й монументально, як патріарх великої родини, Матвій Довбенко молиться. Батько молиться довго, широко і уважно хреститься. «Матвій говорив голосно з Богом! І тут любив ясність. Кожне слово вимовляв «трезво», повно. Не любив дрібних, звичайних молитов, любив псалми. У них говорилося до Бога гарною, вибраною мовою. Кожне слово, мов *ядерне, пшеничне зерно*» [Самчук, т. 1, с. 97]. Саме так Матвій підноситься вгору, до неба, до Бога, хоча сам, як твердиня, стоїть на Землі. Ця вертикаль вгору пов'язується з нескінченністю, необмеженістю простору й часу, вічністю й безсмертям душі, наближенням до абсолюту. Як зазначив Ю. Лотман, вертикаль вгору — це розширення простору до безмежності, вертикаль вниз — звуження до кінцевої точки, де щезає простір. «...Рух можливий тільки вгорі, і опозиція «верх — низ» стає структурним інваріантом не тільки антитези «добро — зло», але й «рух — нерухомість» [Лотман, с. 97].

Так, у романі «Волинь» У. Самчука зображено чимало топосів, значення яких виходить за межі звичайного пейзажу, натомість вони наповнюються такими географічними деталями, які, символізуючись, перетворюються на своєрідний код твору. Особливою константою й онтологічним символом сімейної саги «Волинь» є Земля, часопросторова вертикаль від якої може продовжуватись як вгору, так і вниз. Земля як координата Всесвіту лише відображає проміжне перебування, де зливаються буття людське й священне. Образ-символ Землі, родючого ґрунту, що є центральною, відправною точкою філософської часопросторової вертикалі, тієї Землі, звідки можна як піднятися як до неба, так і потрапити в підземелля, є лейтмотивом побудови сюжетної ланки сімейної саги «Волинь». На думку Н. Плетенчук, дослідниці Самчукової творчості, у центрі цієї просторової моделі перебуває людина з релігійною свідомістю, яка є органічною частиною сакральної сфери. Це своєрідна топос-призма, крізь яку просвічується сенс людського буття [Плетенчук, с. 168].

Образ Землі персоніфікований, вона органічно співіснує з людиною, яка не мислить себе без праці: «Ситий, тяжкий дух зноситься над землею, ніздрі лоскоче сильний запах чорнозему, на чолі сходить піт і скапує по щоках до риллі... Сонце — шалений і дикий огнепад, заливає лани, мужиків, птахів; земля, мов спрагла коханка, звабливо розпускає свої принади, що по них доскочу йдуть коханці і сиплють плодом, потом, молитвою! Роди велика, непорочна! Роди, прама-ти всіх родів!» [Самчук, т. 1, с. 251] Земля визначається як самоцінна, незалежна, постійно творча субстанція, а людина творить із нею єдність передусім через дух, а потім — через матерію. Але гармонію ідеального простору ламає щоденна праця, що пригинає людину до землі й висмоктує з неї всі соки: «...проходить хребтом ціна землі — своєї, лудяної сонцем, литої потом і болючої, як той хребет» [Самчук, т. 1, с. 251]. Лише тяжкою працею можна заробити дорогоцінний хліб — символ життя й існування людини на землі.

Матвій Довбенко — хлібороб, людина, яка понад усе шанує працю й здатна вирощувати хліб — сакральний символ життя. Хліб як духовна таїна українського народу є священним для кожного українця. Хлібна містерія пронизує усю палітру української духовної культури, усі нюанси сакрально-містичної обрядової традиції, увесь зміст законів української землі. Чудо «помноження хліба» — це найбільш дивовижне диво серед діянь Христа. Хліб — це даність від Бога, але заробити його можна лише копіткою працею. Матвій Довбенко каторжним трудом перемагає злидні; це людина, яка «ніколи не вста [є] пізніше за сонце» [Самчук, т. 1, с. 285], тому досконало розуміє філософію селянського буття. Він як патріарх і «сторож роду свого, як здоровий корінь своєї землі» [Самчук, т. 1, с. 285]. Хліб народжений людською працею, а праця на землі визначає вищу сутність людини, її потяг до високого, небесного, духовного. Саме тому монументальний образ Матвія уособлює стійкість і спокій, а міфологічні просторові кореляції світу Рід-Бог-Родина посилюють його архетипність.

Концепція простору, за Н. Плетенчук, асоціюється з панспціальністю, тобто з розширенням простору поля (ґрунту) — надійним майбутнім добробуту своїх дітей [Плетенчук, с. 165]. У пошуках розширення свого горизонтального простору Матвій поривається шукати більшого: «...і приходиться на думку Матвієві — чи не кинути все то та йти у світ шукати для себе іншого місця. Землі треба! Простору! Росія ж велика — степи, далечі, землі широкі» [Самчук, т. 1, с. 571].

Та пошуки власного ґрунту (по горизонталі) приводять до розширення просторових меж (по вертикалі): хоча Земля й позбавляє Матвія фізичного здоров'я,

відчуває від родини. але важка праця народжує хазяїна, котрий має постійну жагу до труду. Селянин починає розуміти справжню сутність Землі національної, яку необхідно кожному українцю боронити під час хаосу війни й революції: «Не кидайте цих місць!.. Зубами гризть, а бороніться, бо то ваші кубла, здобуті працею, потом, кривавою нелюдською працею. Це не гроші, не золото. Це ваша земля, яка ссала впродовж віків вашу і ваших дідів-прадідів кров. Діти ваші ростуть і вони мають замінити вас на цих місцях... Нас випхнуть на шлях і, мов ту черву, затопчуть у багно... Худобу хай женуть, а ви верніться!..» [Самчук, т. 1, с. 333]

Як зазначає Н. Плетенчук, для цілісного осмислення Самчукового світопереживання важливе заглиблення в метафізичну суть філософського образу землі [Плетенчук, с. 167]. Поперемінне чергування наративних (теперішньої і минулої) перспектив дозволяє вловити дух «пересипання» і розмикання часу у філософському осмисленні вічного закону землі та Людини за плугом: «... і встають в уяві діти-велетні. Ідуть пралісами, рвуть столітні дуби, розчищають галявини, передають огневій хмизі і хащу: дикий звір чує запах поту людини за плугом і з диким жахом тікає у безвісті. Ішов плуг, ішов страшний мужик за плугом, розривав цілину, визволяв сковану силу землі, родив життя. Сливе побожно дивиться хлопець на ту ось, побіч, людину» [Самчук, т. 1; с. 253].

Сакральні символи сімейної саги «Волинь» нерозривно поєднані із символами профанними. Дві життєві орієнтації, два способи життя надають протилежного смислу діянням людини у світі. Ці дві орієнтації умовно позначаються поняттями «сакральне» і «профанне», що дають можливість сконцентрувати смислові відтінки антитектичних пар стосовно екзистенціального досвіду: духовне — земне, душа — плоть, тлін — вічність.

Рефлексія стосовно власного існування вже ставить людину в ситуацію пошуку, оскільки вона, передусім, відкриває себе у світі як річ серед інших речей (тлін і плоть) і в цій перспективі їй вимальовується смерть і страх потрапити у царство підземне. Спасаячись від розкладу і руйнації, людина мусить шукати іншого життя. Єдиною альтернативою може бути сакральне.

У Самчуковій «Волині» топосом профанного, мікрокосмосом існування родини Довбенків. є хутір. Хутір, сад, садиба, поле — це модель земного раю для старшого Довбенка. Образ хутора символізує потяг до волі. Недарма автор у «Волині» називає хутір Запоріжжя, натякаючи на самостійність із часів козацтва. Саме у просторі хутора народжується особистість хазяїна-власника. Матвій каже: «Не люблю того спільного. На своєму хоч стань, хоч сядь, хоч покотом. Я тут пан. Так. Кожний має право на кусник права в собі» [Самчук, т. 1; с. 257]. Головна особливість сутності буття Довбенка-хуторянина — це сакралізація профанного, радість пізнання сакрального через буденне. Побудувати дім, виплекати дерево (сад), виростити дітей — це і є універсальний закон життя.

Очевидно, що ідея наполегливої праці людини й турбота про екзистенцію була для У. Самчука фундаментальною. Вона закономірно породжується невловимістю сакрального, яке має лише апофатичні визначення і здобувається лише поєднанням з усіма формами профанного.

Проте світ безкінечного і вічного стає можливим тільки завдяки тому, що людський дух обживає простори. Володько Довбенко, на відміну від батька, не вростає корінням у землю, не спішить її обробляти. Він тягнеться до духовного, його манить небо. «Володько вертається самітньо зі школи, іде поза селом, горами, зрубами, лісом. Мліє земля... Володько задирає голову, і в ньому негайно

прокидаються хижі бажання знов позмагатися з тими птахами. Але у нього під пахвою у торбині книга «Сеятель», а на другому, угорському схилі долини поле засипане людьми... Володько прикладає до чола долоню, прижмурює очі і дивиться на той другий бік. Його завжди манить кожний другий берег» [Самчук, т. 1, с. 252]. Володькові координати — невідомі береги. Він мріяв сіяти зерна істини, намагаючись заглянути за невідомі обрії.

У цьому й полягає конфлікт поколінь: часопросторова проєкція молодшого Довбенка підноситься вгору, він не може «заземлитись», обмежитись простором хутора й плодючої землі. І парубок, наче блудний син, покидає рідну домівку. А батько Матвій не знає, куди пішов його син і чи повернеться він коли-небудь? «Але Матвій не має права на це зважати. Його кличе земля, він мусить бути з нею» [Самчук, т. 2; с. 324].

Отже, проблемою роману «Волинь» є екзистенційний вибір сенсу життя, що відтворено письменником на прикладі зміни поколінь. Кожен із представників свого покоління робить вибір за велінням душі й серця, вибір індивідуального та національного простору у пошуках сенсу життя.. Отже, трансцендентність сакрального може бути для людини лише глибинною мотивуючою силою; а результатом — конкретна, цілком предметна розташованість у певному просторі й часі. Екзистенція не може відірватися від профанного, бо це її справжнє середовище.

Таким чином, феномен духовного (в сакральній сфері автентичного волинського макротопосу) стає специфічним модусом Самчукового художнього мислення [Плетенчук, с. 169], а вертикальна часопросторова проєкція з координатами підземелля-земля (родина)-небо є конструкцією світобудови, зв'язку мрії та ідеалу з реальністю, а отже, цілісності, а пізнання людиною світу та її потяг до невідомого розкриває сакральний простір через профанне.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Данилевич М.* Український образ світу у трилогії У. Самчука «Волинь». Тернопіль: ТДПУ, 2000. 232 с.
2. *Джоиева А.* Традиции семейного романа в отечественной прозе XX столетия: автореф. дис. канд. філол. Наук: 10.10.01. URL: <https://www.dissercat.com/content/traditsii-semeinogo-romana-v-otechestvennoi-proze-khkh-stoletiya>
3. *Элиаде М.* Избранные сочинения: Очерки сравнительного религиоведения М.: Ладомир, 1999. 488 с.
4. *Кононенко В.* Словесні символи в семантичній структурі фрази. *Мовознавство*. 1991. Вип. 6. С. 30–36.
5. *Копитянська Н.* Час і простір у мистецтві художнього слова: [монографія]. Львів: ПАІС. 2012, 344 с.
6. *Лотман Ю.* Структура художественного текста. Москва: Искусство. 1970. 270 с.
7. *Плетенчук Н.* Художній феномен сакралізації волинського макротопосу в прозі Уласа Самчука. *Питання літературознавства*. 2011. Вип. 83, с. 163–171.
8. *Шевчук В.* Улас Самчук та його волинська сага. *Українська мова і література в школі*. 1992. Вип. № 11–12. С. 30–32.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Самчук У.* Волинь: Роман: у 3 ч. К.: Дніпро, 1993. Т. 1. 574 с.
2. *Самчук У.* Волинь: Роман: у 3 ч. К.: Дніпро, 1993. Т. 2. 334 с.